

Sághy Gyula: *Házsongárdi rekviem*. [A bevezetőt írta és az I., II., III., és IV. fejezet életrajzait összeállította: dr. Györkey Jenő.] Recski Kiadó. Budapest, 2003. 291 l.

A Házsongárdi temető ma már nemcsak a kolozsváriak kincse, büszkesége, hanem összmagyar viszonylatban is számon tartott. A Magyarországról Erdélybe rendezett turistautak egyik programpontja. Tavasztól őszig bolyongnak benne a híres sírokat kereső érdeklődők. Nemrég a „magyar örökség”-jegyzékbe is beiktatták. A róla szóló irodalom egyre gazdagabb. Többen közöltek tanulmányt róla, Herepei János kötetbe gyűjtötte az 1750-ig keletkezett régi sírkövek adatait. E sorok írója is térkép-füzetet és könyvet jelentetett meg róla. 1999-ben majd 2001-ben Kiss Melitta és Pápai Ferenc a turisták igényeit kielégítő színes térképet tett közzé Budapesten.

A temető kétségtelenül háládatos fénykép-témákat nyújt. Szép fekvése, impozáns, művészi síremlékei, vagy éppen a jeles halott miatt számon tartott nyughelyei megörökítésre érdemesek. Annál is inkább, mert az állandó pusztulásnak, szándékos pusztításnak vannak kitéve. Az első róla készült album 1989-ben a Helikon Kiadó gondozásában jelent meg *Házsongárd* címmel. Százhárom felvételt Kántor László készíttette, az ihletett kíséző esszészöveget Lászlóffy Aladár írta. A kitűnő minőségű fehér-fekete képek néhány ma már dokumentum értékű, hisz a rajta szereplő kő, felirat végleg eltűnt, vagy lényegesen módosult.

Az új évezred beköszöntével Sághy Gyula budapesti filmrendező ismét aktuálisnak vélte egy Házsongárd-album összeállítását, ezúttal színes képekből, a modern nyomdatechnika nyújtotta lehetőségek felhasználásával. A kötet fővédnökéül megnyerte Jókai Annát, s így a Nemzeti Kegyeleti Bizottság támogatását, továbbá még néhány minisztériumi osztály, intézet, múzeum, közalapítvány biztosította az anyagi lehetőséget ahhoz, hogy a Recski Kiadó gondozásában 2003 decemberében megjelent kötet pompás kivitelezésű legyen.

A most Budapesten divatos, 31×23 cm-es óriásméretű album a *Házsongárdi rekviem* címet viseli, 291 oldal terjedelmű, 204 sírről, valamint 43 temetői útról-tájrról készített felvételt, továbbá 234 archív képet tartalmaz. A kötet felvételei jónak mondhatók, a sírkövek kontúrja élesen kirajzolódik a tájban, rendszerint a feliratuk is olvasható. Az őszi és téli tájfelvételek, az itt-ott feltűnő kóbor kutyákkal, a halottas kocsival megragadják a temető hangulatát, de túl sok van belőlük. A kötet szerencsés újítása, hogy nemcsak a temetői képeket tartalmazza, hanem lehetőleg a halott arcképét, néhány kötetének a címlapját is mellékelik.

Azon is lehetne vitatkozni, hogy miért pont a kötetben szereplő 204 sírről készített felvételt Sághy, hiszen a jelentős személyiségek kövei nem mind kerültek lencsevégre. De mondhatjuk, hogy ezek a sírok ihlették meg a művészt. Ha-

nem a kötetbeli elrendezés igen vitatható. Az életpályák szerinti besorolás eleve számos buktatót rejteget, hiszen a régebbi időkben a sokoldalúság jellemezte az erdélyieket. Vagy nagyon sok kategóriát kell felállítani, vagy túl szélesen kell megszabni őket, akkor pedig alig van hasznuk. E kötet a felvételeket öt csoportba sorolja: I. Hadisírok; II. Írók, költők, orvosok, tanárok, festőművészek, szobrászművészek...; III. Püspökök, tudósok, építészek, mesterek, polgári családok, művészettörténészek, zenészek, zeneszerzők és egyéb közszereplők; IV. Kripták, nyughelyek; V. Színészek, rendezők, igazgatók, operisták [sic!]... Ez aztán lehetőséget ad a szerzőnek, hogy két kedvenc témáját, a hadisírokat és a színházéletét alaposan kidolgozza, részletezze. A második és harmadik csoport szétválasztása szinte fölösleges. Az egyes csoportokon belül nagyjából ábécé-rendben következnek a sírok.

A Hadisírokat igen tágan értelmezi a szerző. A hősök temetőjének világháborús sírjait és az 1989-es decemberi halottak emlékműveit is lencsevégre kapja. (Különb. csak a történelmi résszel foglalkozik.) Már nem létező katonasírok emlékéit is felidézi. Azért Kendeffy Ádám sehogy sem illeszkedik ebbe a fejezetbe, még Méhes Sámuel, Reinisch Ágoston 1848-as képviselők sem voltak katonaberekek vagy hősi halottak. A II. és III. fejezet olyan bő, hogy szinte mindenki ide és oda is sorolható. Mi a magyarázata annak, hogy a több évtizedig egyházfő Ferencz József vagy Kiss Elek nem a püspökök, hanem az írók, költők sorát gyarapítja? S hogy lehet, hogy egyetlen református vagy lutheránus püspök sem akad lencsevégre. S miért került a katonatiszt de Gladis ezredes vagy Bodrogi János nagyenyedi tanár a III. csoportba. A legegységesebb az utolsó, színházi fejezet. Itt számos régi képpel illusztrált színház-történetet kapunk, amelybe még négy – ma is élő! – kolozsvári színgazgató arcképe is belefér. Aztán 62 színházi ember sírja, arcképe, néhol színpadi szerep-képe következik.

A kötet bevezetőjét és a képek kísérőszövegét dr. Györkey Jenő történész szakértő jegyzi. Sajnos, nemcsak szakértelméhez, hanem fogalmazási készségéhez és etikai magatartásához is kétség férhet. Ugyanis a temetőre vonatkozó ismeretei nagy részét alulírottaknak a *Tört. kövön és porladó keresztén* (Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 1997) című kötetéből veszi. Gyakran a mondatokat egyszerűen átmásolja. S jó, ha nem hagy ki belőlük egy-egy szót, vagy nem illeszt olyan helyre vesszőt, hogy az a szöveget értelmetlenné tegye. Az életrajzok esetében, ahol talált rá forrást, egy-egy lexikonból kiegészítette az adatokat, száraz, kronologikus sorrendben adva az eseményeket. Csupán véletlenszerűen jelöli meg a sírt tartalmazó parcellát, a Lutheránus temető „Kertek” parcellájáról beszél, az – sajnos – nem oda tartozik. Ugyanakkor a kötet térképe az I.A parcellát beviszi a Lutheránus temetőbe. A fénykép és a szövegben közölt felíratmásként gyakran nem egyezik. Például az I. világháborús katonasír képén ez olvasható: „Pista / élt 18 és fél évet / megh. 1918./ édesapja /Marusán Géza /1921”, alatta így nyomtatják ki: „Pista élt az 18 és 1 évet, meghalt 1918-ban, édesapja Marosi Géza állította”. (A korrektor is megéri a pénzét!). Az már apró-

ság, hogy a grófi család sírjain mindig Esterházy szerepel, a szövegben pedig Eszterházy, hogy a makfalvi Dózsa család mákfalvi, Zsakó István Zsákó, Pákei Lajos Pákay, Gyalui Farkas Gyulai, Kőrösi Csoma Sándor csak Kőrösi Sándor lesz. Az 1989-es áldozat, Ballai Zoltán Balbei-ként fordul elő. Az is figyelemtelenségre vall, hogy Inczedy Sámuel 1848/49-es honvédtisztnél a szövegből kiderül, hogy sírja eltűnt, a képnél viszont báró Inczedy Sámuel országgyűlési képviselő kriptája tűnik fel. A tiszt egészen más helyen nyugodott, síroszlopa volt. Talán elmosolyodunk az ilyen kifejezéseken, szavakon: világtörténész, hosdái, fő kormányzószék, a sírkő emlékét rója le, dr. id. Wesselényi Miklós (br.= báró helyett). Egyik meghatározását azonban ide kell iktatnunk, már a nyelvi bravúr miatt is: „Tumba: Középkori koporsó alakú kősíremlék; a módosabb, tekintélyesebb polgárok és feleségeik sírját jelenti, ami egy szabadon álló, díszesen faragott szarkofág volt, aminek anyaga még márvány is lehetett”. Más helyen a tervet levéltárban megtaláló művészettörténész építésszé lép elő: „Hottner Ferdinánd 1861-ből való tervét B. Nagy Margit kivitelezte” (a Jósika-kriptánál). Alulírott már ne is panaszkodjék, hogy egyetlen egyszer, mikor rá hivatkoznak „Gál”-ként fordul elő a neve. Igaz, a bibliográfiában már „Gaál”-nak írják. De vajon a bibliográfiában való felsorolás jogot ad-e a szerzőnek, hogy mondatok sorát idézőjel nélkül szó szerint átmásolja művébe?!

Maga az album mégis nyereség: kor- és láttelel a 2001–2002-es Házsongárdról, melyet már majdnem elnyel a betonrengeteg. Több helyismerettel, szaklektor felkérésével, jó korrektor alkalmazásával a szöveget is a képek szintjére lehetett volna emelni.

A kötet unitárius vonatkozásai számottevőek. Aranyosrákosi Székely Sándor, Barra Imre, Benczédi Sándor, Berde Áron (kripta), Berde Mózsa, Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Erdő János, Fejér Márton, Ferencz József, Jakab Elek, Jékey Aladár, Kelemen Lajos, Kiss Elek, Kőváry László, Kriza János, Márkos András, Osváth Gerő, Paget János (kripta), Szabédi László, Szentiváni Mihály, Zsakó István sírjának a felvétele szerepel. Bölöni Farkas Sándor esetében éppen a letört fejű sírszobrot örökíti meg, s archív felvételtől szemlélteti a régi állapotot. Azóta sikerült az oszlopot helyreállíttatni, s a szobrot újra faragni. Kiss Elek esetében a szövegíró a püspök „kinevezéséről” tesz említést, nem tudván, hogy az unitáriusoknál választják az egyházvezetőt.

DR. GAAL GYÖRGY

Eszmék – Gondolatok

Szolón törvényei között van egy, amely igen különös és váratlan módon megfosztja polgárjogaiktól azokat, akik pártviszályok idején egyik fél oldalára sem állnak. Ezzel nyilván azt akarta elérni, hogy senki ne legyen közönyös és érzéketlen a közügyek iránt; ne csupán magánvagyonát akarja biztonságba helyezni, s ne örvendezzen, amiért távol maradt a zavaroktól, és nem vett részt hazája szenvedéseiben. Inkább megkívánta, hogy mindenki csatlakozzék a jobb és igaz ügyhöz, vegyen részt a közös veszélyben, és ajánlja fel segítségét, s ne várja ki biztonságban, melyik fél lesz a győztes. (*Plutarkhosz*)

A filozófus *Démónax* nevetségesnek tartotta azokat, akik a társalgásuk során beszédjükbe régesrég elavult vagy idegen szavakat kevertek. Egyszer aztán egy férfinak, akitől megkérdezett valamit, s aki túlságosan finomkodó, régies attikai nyelven válaszolt neki, a következőt mondotta: „De hiszen én *most* kérdezek, barátom, te pedig úgy válaszolsz nekem, mintha csak *Agamemnón idejében* (kb. 1400 évvel ezelőtt) élnénk. (*Lukianosz*)

Ha az egymással ellenkező nézeteket nem adják elő, nem lehet a jobbikat kiválasztani; az ember akkor azt kénytelen követni, amelyet kifejtettek; míg ha a másikat is előadják, lehetséges a választás. (*Hérodotosz*)

Érvelés nélkül nem szabad elfogadni egyetlen olyan tételt sem, amelynek még az érvelés hatására sem könnyű hitelt adni. (*Arisztotelész*)

Az embernek nem mindig az érvekre, hanem sokszor inkább a tapasztalati tényekre kell figyelemmel lennie. Mostanában viszont az a helyzet, hogy az emberek, ha nem képesek ellentmondani az előadott bizonyításnak, arra kényyszerülnek, hogy higgyenek neki. (*Arisztotelész*)

„Ha tudni kívánsz, tenni kell, mert mind, amit / Még próba helyben nem hagyott, csak föltevés.” (*Szophoklész*)

Minden tudás, ha el van szakítva az igazságosságtól s a többi erénytől, csak agyafúrtság, és nem bölcsesség. (*Platón*)

Bárcsak oly könnyen megtalálhatnám az igazat, mint ahogy cáfolom a hamisat. (*Cicero*)

Szoktasd magad hozzá, hogy más beszédére a legpontosabban figyelj, szinte helyezd át magad a beszélő lelkébe. (*Marcus Aurelius*)